

Debats

Catalunya Social

Propostes des
del Tercer Sector

Taula d'entitats
del Tercer Sector Social
de Catalunya

núm. 62
juny de 2021

**Les barreres a la
participació política:**
una qüestió de
democràcia i cohesió

Les barreres a la participació política: una qüestió de democràcia i cohesió

Jordi Pascual i Saüc

Doctor en Sociologia per la Universitat Autònoma de Barcelona. Professor associat de la Facultat de Ciència Política i de l'Administració a la Universitat Pompeu Fabra i professor consultor als Estudis de Psicologia de la Universitat Oberta de Catalunya.

Aquest dossier ha estat elaborat en col·laboració amb el Col·legi de Professionals de la Ciència Política i de la Sociologia de Catalunya

Índex de continguts

■ Introducció. Objecte, objectius i metodologia	4
■ 1. Marc conceptual	4
1.1 Inclusió, vulnerabilitat, marginació i exclusió	5
1.2 Participació política. Participació electoral i participació ciutadana	6
■ 2. Plantejament de la problemàtica: la participació política dels col·lectius en situació vulnerable	8
2.1 Persones amb discapacitat i accessibilitat a la participació política	8
El reconeixement del dret a vot	8
Participació ciutadana insatisfactòria	10
2.2 Persones estrangeres en situació administrativa irregular i drets polítics	11
Sota l'amenaça de l'expulsió	12
Diferències en la cultura política	13
2.3 Participació política i persones privades de llibertat	14
2.4 Persones sense llar i participació política	15
2.5 Participació ciutadana oberta a la infància i a l'adolescència?	18
2.6 Barreres en la participació política de la gent gran	20
■ Conclusions	23
■ Recomanacions	28
■ Bibliografia	31

Introducció. Objecte, objectius i metodologia

Aquest estudi respon a un encàrrec de la Taula del Tercer Sector, fet el febrer de 2021. L'objectiu plantejat és conèixer quina és la participació política dels col·lectius en situació vulnerable. Aquest plantejament té a veure amb dues problemàtiques principals. D'una banda, hi ha la necessitat d'aprofundir en el concepte de democràcia per tal de millorar la qualitat democràtica de la nostra societat, així com aconseguir superar la crisi que afecta el que es considera millor sistema polític dels que coneixem, implicant cada cop més actors socials. En aquest sentit, aconseguir la participació política de les persones en situació de vulnerabilitat social suposa eixamplar la base democràtica, però també, com anirem veient al llarg del present informe, intensificar la implicació ciutadana en la gestió de la cosa pública.

D'una altra banda, el present treball encara la qüestió de la inclusió en el sistema polític de col·lectius que es troben en situacions vulnerables i sovint en risc d'exclusió social. En aquest sentit, la participació política esdevé un factor i un indicador alhora del grau de cohesió de la nostra societat. En aquesta línia, la participació política ha estat considerada una dimensió del concepte d'exclusió social (Laparra et al., 2007). La qüestió central és, doncs, fins a quin punt el nostre sistema polític és capaç de promoure la participació política dels col·lectius en risc d'exclusió social, entesa aquesta capacitat com una prova de qualitat democràtica i de cohesió social.

Així doncs, aquesta recerca se centra en la participació política dels col·lectius en situació de vulnerabilitat. En concret, s'han contemplat els següents col·lectius:

- Persones estrangeres de fora de la Unió Europea.
- Gent gran.
- Infància.
- Persones amb discapacitat.
- Persones privades de llibertat.
- Persones sense llar.

Pel que fa a la metodologia, s'ha utilitzat les següents fonts o tècniques d'obtenció de dades:

- Entrevistes semidirigides a representants d'associacions de persones en situació de vulnerabilitat (4).
- Entrevistes semidirigides a persones expertes coneixedores d'àmbits de vulnerabilitat (6).
- Entrevistes a persones en situació de vulnerabilitat (3).
- Documents generats per les entitats socials que representen persones en situació vulnerable.
- Notícies o informacions publicades sobre els col·lectius estudiats.

El treball de camp s'ha realitzat entre el 24 de març i el 9 d'abril de 2021.

1. Marc conceptual

1.1 Inclusió, vulnerabilitat, marginació i exclusió

En el seu últim llibre, *Humà, més humà: antropologia de la ferida infinita*, el filòsof Josep Maria Esquirol ve a dir que tots i totes som vulnerables, en el sentit que tenim capacitat de ser ferits, però això que, en principi, entenem com una debilitat, ell ho considera bo perquè aquesta vulnerabilitat ens fa estar més oberts als altres i al món: és allò que, de fet, ens fa viure, afirma el filòsof.

És clar que, en aquest estudi, el sentit que donem al terme vulnerabilitat va més enllà d'aquesta universalitat i apunta a un altre concepte que és el d'exclusió social, més precís i que s'ha definit com a:

“Un proceso de alejamiento progresivo de una situación de integración social en el que pueden distinguirse diversos estadios en función de la intensidad: desde la precariedad o vulnerabilidad hasta las situaciones de exclusión más graves”
(Laparra et al., 2007).

Per la seva banda, Dolores Juliano (2003) s'ha referit al concepte d'exclusió com la segregació que pateix un col·lectiu en veure's privat dels drets i deures que s'atribueixen als membres de la societat. En els processos d'exclusió sempre intervenen el que Juliano anomena retòriques de l'exclusió, que són discursos que estigmatitzen una part de la població considerant-la com a *els altres*, és a dir, com algú extern a la societat. Exemples de col·lectius exclosos en la nostra societat serien les persones estrangeres en situació administrativa irregular, les persones sense llar i les privades de llibertat. En canvi, la població marginada -també anomenada aquí població en risc d'exclusió social- estaria relegada a una posició perifèrica de la societat, però formaria part de la comunitat, del *nosaltres*. Seria el cas de la gent gran, les persones amb discapacitat i, en certa manera, la infància i l'adolescència.

Per tant, dins d'aquesta gradació entre precarietat i exclusió, la vulnerabilitat estaria més a prop de la inclusió, però recordem que es tracta de conceptes molt propers, que se situarien en un *continuum* de més a menys integració social i que les dinàmiques d'inclusió i exclusió són fenòmens dinàmics, processals.

Castel (1990) distingeix entre tres espais socials on es distribueix de forma desigual el risc d'exclusió social:

- Zona d'integració, seguretat o estabilitat. Correspon a la situació de població amb treball i protecció social assegurada i sòlida relació familiar i veïnal.
- Zona de vulnerabilitat, precarietat o inestabilitat. Situació de fragilitat per la inseguretat de les relacions laborals precàries i feblesa dels suports familiars i socials.

- Zona d'exclusió. Retirada del món laboral, manca de protecció social i aïllament social.

Ara bé, si considerem les condicions personals en relació amb el risc d'exclusió social o nivell de vulnerabilitat, per força, ens trobarem més diversitat de casos, perquè es poden produir situacions mixtes, com ara algú que es troba en situació d'atur i de sòlida relació familiar.

1.2 Participació política. Participació electoral i participació ciutadana

L'article 9.2 de la Constitució espanyola estableix que correspon als poders públics "facilitar la participació de tots els ciutadans en la vida política, econòmica, cultural i social". Així mateix, l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006 reconeix "el dret a participar en condicions d'igualtat en els afers públics de Catalunya, de manera directa o bé per mitjà de representants" (article 29) i mana als poders públics de "promoure la participació social en l'elaboració, la prestació i l'avaluació de les polítiques públiques" (article 43). Aquests principis i aquell dret s'han anat desenvolupant amb un seguit de normatives, com ara la Llei 4/2010, del 17 de març, de consultes populars per via de referèndum, la 10/2014 de consultes no referendàries i altres formes de participació ciutadana o la 19/2014 de transparència, accés a la informació pública i bon govern. Ara bé, falta desenvolupar aspectes clau com ara la rendició de comptes per part dels responsables polítics.

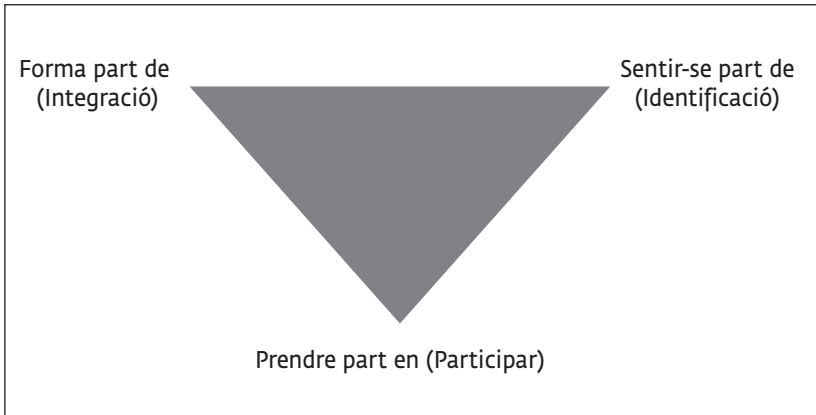
Com hem dit a la introducció, entenem la participació política com a part de la democràcia. Des del moment que la democràcia és el govern del poble i per al poble ja s'entreu que la participació política de les persones que formen aquest poble és un element cabdal del sistema polític. Segons Brugué, Pindado i Rebollo (2015), hi ha tres maneres d'exercir el poder democràtic:

- Escollint representants polítics (democràcia representativa),
- contrastant arguments i debatent (dimensió deliberativa o democràcia participativa), i
- decidint directament, sense intermediaris (democràcia directa)

Aquestes tres formes de participació democràtica es corresponen amb la participació electoral, l'anomenada participació ciutadana -que entenem com prendre part la ciutadania de la gestió dels afers públics- i la democràcia directa, que se sol exercir per referèndum sobretot quan es tracta de poblacions grans. En el present estudi contemplarem, sobretot, les dues primeres formes de participació política, però també una tercera dimensió, que va lligada als moviments socials i a la capacitat d'influir en les polítiques públiques per part dels agents socials. Aquest últim aspecte és força rellevant en el cas dels col·lectius en situació de vulnerabilitat perquè l'organització política i la interlocució amb l'administració de tu a tu suposa un empoderament d'aquestes persones i de la seva causa.

Pel que fa a la participació electoral, cal dir que l'abstenció també és una forma de participació política i pot tenir un significat específic, quan es tracta d'una actitud militant o bé amb una càrrega política, que cal saber interpretar.

Participació ciutadana implica, com hem dit, prendre part en la gestió de la cosa pública, però la participació política en general implica també formar part d'una comunitat, és a dir, estar integrat, i sentir-se'n part o identificar-se amb aquesta comunitat, segons una distinció conceptual de Maritza Montero, inspiradora de la psicologia comunitària. Ho podem expressar en forma de triangle, on cada part influeix en les altres:

Hem parlat ja d'integració i de participació política. Ara bé, igualment important és la qüestió de la identitat. Partim aquí d'un concepte d'identitat dinàmic, social i múltiple. És a dir, la identitat no es constitueix d'una vegada per totes sinó que és el resultat d'un procés en què intervenen les altres -i la identificació que fan de nosaltres- i que està sotmès a múltiples influències. La identitat és molt sensible als discursos sobre l'alteritat, és a dir, la forma com parlem dels altres, i del *nosaltres*. En l'àmbit de les persones en situació de vulnerabilitat, és especialment rellevant observar si es produeixen discursos d'exclusió, basats en prejudicis i estigmes, perquè són la porta a la identificació com a *altres*, és a dir, com a persones que s'ubiquen en els marges de la societat o fora.

2. Plantejament de la problemàtica: la participació política dels col·lectius en situació vulnerable

2.1 Persones amb discapacitat i accessibilitat a la participació política

La Convenció sobre els Drets de les Persones amb Discapacitat de les Nacions Unides, aprovada a Nova York el 13 de desembre de 2006 i ratificada per l'Estat Espanyol dos anys més tard, suposa un referent clau per a tot el moviment social de les persones amb discapacitat. Segons la Llei 26/2011 d'adaptació normativa a aquesta Convenció Internacional, hi ha un canvi de paradigma, com resa el preàmbul: "Supera definitivament la perspectiva assistencial de la discapacitat per abordar una basada en els drets humans" i "es passa a considerar les persones amb discapacitat plenament com a subjectes titulars de drets i no com a mers objectes de tractament i protecció social". Des del sector de les organitzacions que representen aquestes persones a casa nostra, el consideren que avala el canvi d'un model de rehabilitació de la discapacitat -entesa aquesta com a malaltia- a un model social basat en la interacció entre la persona amb discapacitat i el seu entorn. A més, aquest text jurídic reconeix una sèrie de drets bàsics a les persones amb discapacitat, entre els quals el dret a la participació en la vida política i pública (article 29 de la Convenció).

Ara bé, el principal problema que troben les persones amb discapacitat per participar políticament té a veure amb les barreres de tot tipus: físiques, comunicatives i, específicament per a les persones amb discapacitat intel·lectual, les cognitives, és a dir aquelles que tenen a veure amb les possibilitats d'entendre la informació i les regles necessàries per participar. I això malgrat els esforços d'algunes institucions per fixar amb força detall els requisits per a una participació inclusiva i diversa, com ara l'Institut Municipal de Persones amb Discapacitat (Domènech, 2017).

EL RECONeixEMENT DEL DRET A VOT

Fins al desembre de 2017 no es va reconèixer el dret a vot a totes les persones amb discapacitat intel·lectual, gràcies a la modificació de la Llei orgànica de règim electoral general que impedia el vot a les persones que havien estat prèviament incapacitades legalment (modificació de la capacitat d'obrar). Això va afectar prop de 15.000 persones que van poder exercir el vot per primer cop a les eleccions al Parlament de Catalunya del 14 de febrer de 2021. Amb tot, el Partit Popular va introduir una esmena a la nova llei que deia que la persona havia d'emetre el vot d'una manera "conscient, lliure i voluntària" i això, tot i que no podia impedir el vot d'aquestes persones, sí que donava peu a la sospita que el vot d'aquestes persones no fos manipulat per tercers. Com no estava clar com calia interpretar aquesta esmena, la Junta Electoral Central (JEC) va emetre un comunicat dient que les meses electorals podien fer constar en acta si

creien que no s'havia exercit el vot de forma conscient, lliure i voluntària, és a dir, que hi havia una situació de sospita. Malgrat que no impedia el dret a vot, l'esmena va aixecar moltes queixes del sector i del Síndic de Greuges. De fet, Dincat (Discapacitat Intel·lectual Catalunya) va denunciar per discriminació la Junta Electoral Central arran de les eleccions del 14 de febrer de 2021 i va reclamar al Síndic de Greuges que promogués i impulsés mesures de modificació de la Instrucció de la JEC, establint una redacció neutra que evités el manteniment de falses creences, prejudicis i estereotips sobre la capacitat de presa de decisions del col·lectiu que representa Dincat.

Aquesta suspicàcia al voltant del vot de les persones amb discapacitat intel·lectual ve a sumar-se al problema més general de credibilitat que tenen aquestes persones davant de bona part de la societat, com denuncia una persona d'aquest col·lectiu:

"El primer problema que tenen les persones amb discapacitat intel·lectual és la credibilitat que tenen envers la resta de persones. Es pressuposa que el que diu no és fiable o no sap de què parla o el que diu és mentida. La gent només es queda amb la façana, no indaga ni veu si el que diu és veritat."

La credibilitat afecta la qüestió del vot. "La gent, inclosos molts familiars, pensen que les persones amb discapacitat intel·lectual no tenen capacitat per discernir i saber què votar", observa aquesta mateixa font. Haver de demostrar que sí que tenen aquesta capacitat és clarament discriminatori, com es desprèn del text de la Convenció de l'ONU, que vetlla perquè els estats signants protegeixin "el dret de les persones amb discapacitat a emetre el seu vot en secret en eleccions i referèndums públics sense intimidació".

COCARMI (Comitè Català de Representants de Persones amb Discapacitat) ja demanava a principis del 2019 igualtat de condicions a l'hora de votar i posar fi a la discriminació que pateixen les persones amb discapacitat per qüestions d'accessibilitat i de prejudici (La República, 2019).

Tot i que no es tenen dades, i potser és d'hora per valorar les conseqüències electorals del reconeixement del dret a vot de totes les persones amb discapacitat, el cert és que en les últimes eleccions al Parlament es van intensificar les negociacions entre la Generalitat, Dincat i la Federació ECOM per tal de fer unes eleccions inclusives.

En aquesta línia, el 22 de desembre de 2020 es va signar un conveni de col·laboració entre Dincat i la Generalitat de Catalunya per facilitar l'exercici del vot el 14F a les persones amb discapacitat intel·lectual. Aquest acord incloïa mesures per garantir l'accessibilitat cognitiva a través del llenguatge fàcil en les comunicacions a la ciutadania, una senyalística adequada i la pedagogia a persones implicades en el procés electoral, com ara membres de les meses, interventors o apoderats. Un mes més tard, fins i tot, la Taula del Tercer Sector reclamava al Govern que vetllés per l'accessibilitat per a tothom i que es disposés dels suports necessaris per exercir el dret a vot el 14F.

Respecte a aquestes últimes eleccions, COCARMI criticava la invisibilitat de les persones amb discapacitat i les seves problemàtiques. Constatava que no s'havia inclòs cap d'aquestes problemàtiques en els programes electorals, ni tampoc persones d'aquest col·lectiu en llocs rellevants de les candidatures, tot i que s'havia millorat a l'enviar a domicili els kits de votació en llenguatge Braille.

Així mateix, per part de Dincat es va editar un vídeo adreçat a les meses electorals sobre com atendre les persones amb discapacitat intel·lectual. Això s'ha sumat a les tradicionals reunions que les diferents organitzacions del sector de la discapacitat han fet amb els partits per influir en la seva agenda política. En l'àmbit de l'accessibilitat, Dincat va aconseguir que tres partits (Esquerra Republicana de Catalunya, Partit Socialista de Catalunya i En Comú Podem) enviessin els seus programes electorals en lectura fàcil, una setmana abans de les eleccions. Des d'aquesta organització consideren que aquesta fita pot ser útil també per a altres col·lectius, com ara gent gran o joves i també per a l'electorat en general.

Ara bé, sí que es tenen dades d'incorporació de persones amb discapacitat intel·lectual a les llistes de les últimes eleccions municipals. Només se'n van presentar tres. Això dona peu a la persona amb discapacitat intel·lectual entrevistada a demanar que partits polítics i entitats animin i formin a més persones perquè la representació política del sector millori.

PARTICIPACIÓ CIUTADANA INSATISFACTÒRIA

La participació ciutadana és un àmbit formalment obert a tota la ciutadania i, per tant, també a les persones amb discapacitat. Per exemple, el Reglament de Participació Ciutadana del 2017 obliga l'Ajuntament de Barcelona a ser proactiu a l'hora d'incorporar la diversitat i l'insta a adaptar les eines, recursos i metodologies perquè totes les persones que vulguin puguin exercir el seu dret a participar, tenint en compte les seves necessitats i realitats materials i culturals.

En general, les persones amb discapacitat actives i els representants de les entitats d'aquest sector prenen part en molts espais de participació, però, en general, se'n destaca una certa insatisfacció i una exigència de major qualitat en els processos. En general, s'està en desacord amb els òrgans i processos no vinculants i on la participació no té efectes. També se'n retreu els problemes d'accessibilitat tant física com comunicativa. Així mateix, s'exigeix que hi hagi una bona difusió de la convocatòria, amb prou temps, així com un *feedback* dels resultats.

Ara bé, davant d'aquesta valoració més aviat minsa de l'eficiència de la participació en relació amb les polítiques públiques, la reacció dels representants del sector entrevistats és unànime: cal més i millor participació ciutadana. Aquesta millora ha de venir de diverses bandes.

D'un costat, es demana que des de l'Administració es garanteixi la participació de persones amb discapacitat, familiars i representants d'entitats des de l'inici d'una actuació, amb la diagnòsi, fins a l'avaluació i el seguiment, passant pel disseny. D'un altre costat, es reconeix que des de les entitats cal promoure

la participació de les persones amb discapacitat, especialment les que tenen una discapacitat intel·lectual, formant-les i empoderant-les. Aquí també hi té un paper la família, que ha de donar confiança als seus membres. Com conclou Marta Rodríguez, membre de la junta directiva d'ECOM, "hem d'estar presents per fer canvis legislatius, hem d'estar dintre, qui més sap de les nostres necessitats som nosaltres".

D'altra banda, i arran de la crisi derivada de la Covid-19, representants del sector de les persones amb discapacitat física demanen garantir la participació de les persones amb discapacitat física, i de les entitats que les representen, en les polítiques i estratègies de reconstrucció social i econòmica que s'impul·sin, per assegurar que recullen la discapacitat de manera transversal i estan alineades amb la Convenció Internacional sobre els Drets de les Persones amb Discapacitat.

Finalment, Meritxell Caralt, secretaria tècnica del COCARMÍ, destaca com a experiència de treball conjunt satisfactori amb la Generalitat, la realització del Pacte Nacional dels Drets de les Persones amb Discapacitat, que té com a objectiu portar a la pràctica els drets reconeguts a la Convenció de l'ONU. Es treballa en comissions paritàries, entre les quals hi ha un grup de treball sobre llibertats civils, on participa l'Oficina de Drets Polítics de la Generalitat.

2.2 Persones estrangeres en situació administrativa irregular i drets polítics

A partir de la Llei orgànica 4/2000 sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social i de la jurisprudència del Tribunal Constitucional, es poden distingir tres grups de drets reconeguts a les persones estrangeres en diferent mesura (Wikimedia Foundation, 2021).

En primer lloc, hi ha drets que corresponen a persones migrants i nacionalitzades en igualtat, es tracta de drets bàsics que fan referència a la dignitat humana. És el cas del dret a la vida i a la integritat física i moral, a la intimitat personal i familiar, a la llibertat ideològica, religiosa i de culte, entre d'altres. En aquest sentit, la Llei reconeix una sèrie de drets a totes les persones estrangeres independentment de la seva situació administrativa, com el dret a la documentació, que és també un deure; el dret d'assistència sanitària d'urgència, per als inscrits en el padró municipal, la infància i les embarassades durant l'embaràs, part i postpart; també reconeix els drets d'accés a l'ensenyament obligatori, als serveis socials bàsics, la tutela judicial efectiva i l'assistència jurídica gratuïta.

El segon grup de drets, estan supeditats a l'exigència d'estar en situació administrativa regular. Així, els drets de lliure circulació, reunió i manifestació, associació, al treball i la Seguretat Social, de sindicació i de vaga es reconeixen a les persones estrangeres que estiguin en situació legal d'estada o residència. Així mateix, els drets a l'educació no obligatòria, ajudes en matèria d'habitatge i reagrupació familiar es reconeixen només a les persones estrangeres residents.

En tercer lloc, hi ha els drets exclusivament reservats a les persones nacionalitzades a l'Estat espanyol, que són bàsicament els drets polítics. Així, les persones estrangeres tenen fortament restringits els drets polítics, entre ells el dret de sufragi. Tan sols poden participar en les eleccions municipals qui ostenta la nacionalitat d'un país de la Unió Europea o d'un país amb un tractat de reciprocitat amb l'Estat espanyol. Aquests són únicament 12 països, la majoria de Llatinoamèrica: Bolívia, Equador, Xile, Paraguai, Colòmbia i el Perú, a més de Noruega, Trinitat i Tobago, Cap Verd, Nova Zelanda, Islàndia i Corea del Sud.

En l'àmbit català, el govern de la Generalitat ha promogut un procés participatiu per reeditar el Pacte Nacional per la Interculturalitat, que tenia com a objectiu marc aconseguir que, en qualsevol organització de les quals subscriuen el pla, qualsevol persona que pertanyi a un grup d'origen, ètnia, llengua, creença, orientació sexual o discapacitat no hi senti cap forma de desigualtat o discriminació per aquest fet. Pel que fa a drets polítics, l'esmentat document planteja "impulsar un canvi legislatiu que homologui l'accés a la nacionalitat amb els països més avançats del nostre entorn per permetre la plenitud de drets de les persones estrangeres, entre d'altres, el dret a vot" (Generalitat de Catalunya, 2019: 43).

SOTA L'AMENÇA DE L'EXPULSIÓ

Dins d'aquesta població migrant de fora de la Unió Europea, el sector amb més risc d'exclusió són, a més de la infància sense referents familiars, les persones en situació d'irregularitat administrativa, que, segons les entitats socials que treballen amb el sector, ronda les 100.000 persones. Com afirma Raúl Martínez, vocal de Migracions d'ECAS i subdirector de CEPAIM, "són els més vulnerables d'entre els més vulnerables". Es tracta d'una població que sovint ha arribat per les costes del sud de la península (el 5% del total dels estrangers que entren a l'Estat) i que, després de passar per un Centre d'Internament d'Estrangers com a màxim cinc mesos, té una ordre d'expulsió que es pot executar en qualsevol moment. Una part d'aquesta població ocupa assentaments caracteritzats per les condicions d'infrahabitatge.

Aquesta situació fa que la participació política no pugui estar dins de les prioritats d'aquest col·lectiu. Ara bé, des de les entitats que hi treballen es fa èmfasi a promoure'n la participació en els espais de convivència, com el barri o l'escola, és a dir en l'àmbit comunitari i des d'una perspectiva intercultural. "Aquesta participació ciutadana és el nucli al voltant del qual s'hauria de construir la resta de participacions", considera Martínez. Això té efectes sobre les polítiques públiques en aquest camp.

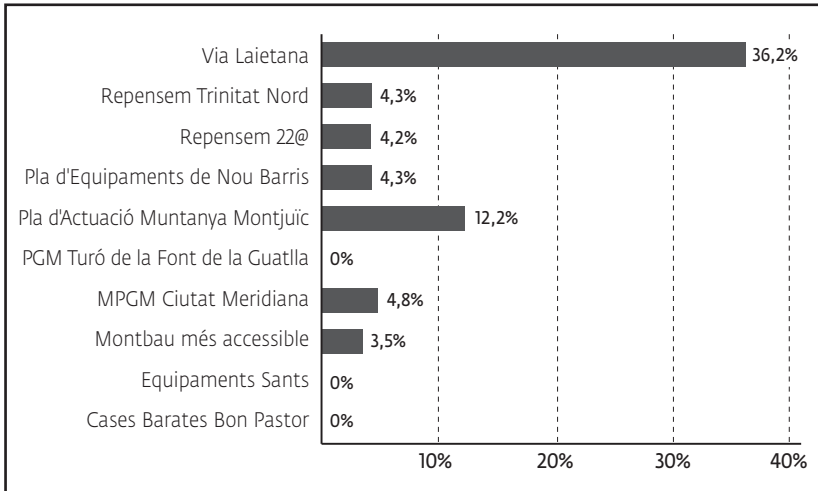
D'altra banda, si bé és cert que una minoria de les 1.260.619 persones (16,2%) que constitueix la població estrangera no comunitària a Catalunya ja pot votar a les eleccions generals i catalanes, perquè ha accedit a la nacionalització,

¹ Dades corresponents a 1 de gener de 2020 (Idescat).

encara és una xifra reduïda i no és objecte d'una gran atenció per part dels partits polítics.

A més, disposem de dades sobre la participació ciutadana de persones estrangeres en processos participatius promoguts per l'Ajuntament de Barcelona. Segons aquesta font, tret d'excepcions, l'índex de participació en aquests projectes està per sota del tant per cent de persones residents d'origen estranger a la ciutat, que el gener de 2017 era del 17,8%. I això malgrat que el consistori barceloní va aprovar, el febrer de 2017, la mesura de govern pel foment de la participació de persones d'origens i contextos culturals diversos. A continuació es pot veure el nivell de participació de diferents processos:

Gràfic 1. Percentatge de participants d'origen cultural divers en processos participatius promoguts per l'Ajuntament de Barcelona

Font: Spora. Consultoria Social (2019)

DIFERÈNCIES EN LA CULTURA POLÍTICA

D'altra banda, Brugué et al. (2013) s'han plantejat si la cultura política de la població estrangera és similar a la de la població autòctona. A partir del sondeig d'opinió de l'Institut de Ciències Polítiques i Socials del 2012, l'últim que creua dades per nacionalitat i cultura política, observaren algunes diferències interessants. Així, l'interès en la política era menor entre les persones estrangeres en la política espanyola (mostraven gens o poc interès el 68% dels estrangers en contraposició del 58% dels autòctons) i en la política catalana, on les diferències encara eren més grans: 67% de persones estrangeres i 45% de les nacionals hi tenien poc o gens interès. Curiosament la satisfacció amb el funcionament de la democràcia era major entre les persones migrades que entre les

autòctones perquè el 37,6% de les primeres declarava sentir-se bastant satisfet amb el model polític, per només el 15,9% de les espanyoles.

També resulta significatiu que si els ciutadans nacionals consideraven les eleccions autonòmiques més importants que les generals, per als estrangers aquesta preferència s'invertia. A més, eren més les persones estrangeres que valoraven com a importants les eleccions europees, la qual cosa relacionen els autors amb el fet que els procedents de la Unió Europea puguin votar-hi.

Segons la mateixa enquesta i pel que fa a "la proximitat o simpatia amb els partits polítics (...) gairebé la meitat dels enquestats estrangers afirmaven no sentir-se propers a cap partit (41,5%) o manifestaven no tenir-ne opinió (8,5%). Entre aquells que explicitaven la seva preferència per un partit polític, s'observa una clara preferència pel PSC/PSOE (31,6%)², mentre que la resta de forces polítiques eren escollides amb percentatges molt menors (d'entre l'1 i el 4%)" (Brugué et al., 2013: 43).

Pel que fa a la proximitat, el 29,9% es manifestava molt proper a Catalunya, per només el 19,7 a Espanya. Pel que fa a un hipotètic referèndum d'autodeterminació, la població estrangera es repartiria pràcticament en tres parts equivalents: 31,2% a favor, 30,3% en contra i 29,9% s'abstindria.

2.3 Participació política i persones privades de llibertat

A les eleccions al Parlament del 14 de febrer de 2021, només van votar 233 persones que estaven complint condemna a Catalunya, i que es trobaven en primer o segon grau, el 7,7% del total (sense comptar en aquest total el 51% de les persones recluses que no tenen dret a vot per ser de nacionalitat estrangera). Es tracta d'un índex habitual en anteriors conteses electorals. Per què un índex de participació tan baix? Doncs probablement hem de buscar la resposta en la condició social d'aïllament que comporta la presó i en la conseqüent pèrdua de vincles socials. Com a indicador, valgui la següent dada: el 67,1% de les persones que surten de la presó i segueixen un acompanyament professional, ho fan sense tenir un domicili (Iturbe i Martínez, 2017). És una dada que aporta Núria Iturbe, coordinadora de la Comissió d'Àmbit Penitenciari i Execució Penal (CAPEP) d'ECAS, i psicòloga d'INTRESS, per il·lustrar la ruptura que significa el pas per la presó. Això vol dir, a efectes del cens electoral, que aquelles persones queden sense adreça on rebre la targeta electoral.

Una altra forma de participació política té a veure amb la implicació en la gestió de qüestions relatives amb la vida dins la presó. Es tracta del procés anomenat Model de participació i convivència, pel qual participen en el dia a dia penitenciari (qüestions com el menjar, les activitats, el pati, etc.) professionals i reclusos. Es fa des de fa uns vuit anys i és un projecte coparticipat entre el Departament de Justícia i entitats del sector. Segons Iturbe, queda molt per fer, perquè hi ha barreres que dificulten la participació: idiomàtiques, de salut

² Cal tenir en compte que els vots obtingut pel PSC a les eleccions del 25 de novembre de 2012 fou del 14,43 %

mental, de situacions d'exclusió més gran (drogoaddiccions, condemnes llargues, etc.). Es tracta, de fet, dels factors que fan més vulnerables el col·lectiu.

En contrapartida, les persones que poden acollir-se a mesures penals alternatives o a règims oberts són les que poden iniciar processos que els portin a prendre interès en la participació política, com explica Iturbe:

“Sobretot [la participació] va lligada al desenvolupament d'un voluntariat, perquè això comporta una identitat diferent, d'ajuda, una identitat que aporta alguna cosa. Això també s'aconsegueix amb els treballs en benefici de la comunitat, perquè així les persones recluses es vinculen, es connecten. Així elimines el factor de desconexió que provoca la presó.”

D'aquí també la importància del lleure perquè, en els casos que s'aconsegueix, la persona pot treballar l'establiment de vincles socials. Es tracta de fer aquest tipus d'activitat, teixir xarxes de seguretat i combatre l'estigma, com a passos previs a la participació més política.

En aquest sector dels col·lectius en situació de vulnerabilitat, cal dir que no hi ha organitzacions integrades pels propis reclusos o exreclusos. De manera que la funció de pressió a l'Administració l'efectuen les entitats socials, agrupades al voltant federacions com ECAS o la Federació Catalana de Voluntariat Social, entre d'altres. En aquest sentit, hi ha dos espais de relació i d'agència. En primer lloc, la Taula de Participació Social, un espai d'interlocució entre el Departament de Justícia i les entitats socials. En segon lloc, hi ha la Comissió d'Àmbit Penitenciari i Execució Penal, format només per entitats d'ECAS.

En aquest últim espai, els professionals de les entitats del tercer sector social han fet força èmfasi en el treball de combat de l'estigmatització que comporta la presó i, més recentment, en la importància de tenir cura de les famílies i donar-los veu.

Entre les propostes que Núria Iturbe posa com a prioritàries, hi ha:

- Polítiques de suport a les famílies i, en especial, a la infància de les persones privades de llibertat.
- Polítiques d'habitatge, que caldria incorporar com a part del procés de desinstitucionalització, com a responsabilitat de l'Administració.
- Tractaments psicològics amb continuïtat un cop fora de la presó.

Tant el treball de suport a les famílies, com el de foment del lleure, anirien en la direcció de promoure la incorporació de la persona en xarxes socials, com a pas previ per a la seva plena participació social i també política.

2.4 Persones sense llar i participació política

Si les persones estrangeres en situació administrativa irregular són persones a les quals la societat dita d'acollida no concedeix l'estatus de ciutadà, les persones que viuen al carrer són aquelles qui, havent estat membres de ple dret de la

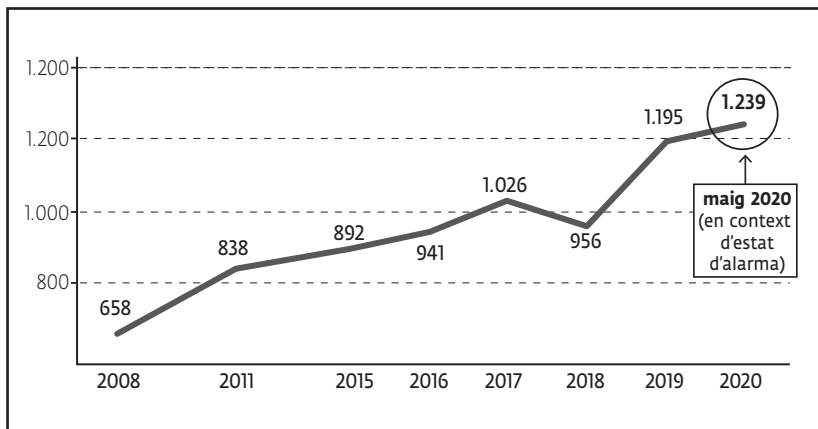
comunitat, han perdut aquesta condició. Segons l'expressió de Ferran Busquets, vocal de pobresa d'ECAS i director de la Fundació Arrels, les persones sense llar pateixen "una vulneració de drets en cascada", començant pel dret a l'habitatge i continuant pel dret a la salut (tenen una esperança de vida 20 anys menor que la de la població en general, segons aquesta mateixa font) i, entre els quals, hi ha també el que anomena "dret a la veritat":

"A mi m'agrada subratllar que hi ha un dret a la veritat, que és un dels que es vulnera més. Hi ha una sèrie d'estigmes i assumpcions que fan creure que la gent que està al carrer, i perquè continua al carrer, són molt greus: hi és perquè vol, perquè és un borratxo, perquè hi ha solucions que se li ofereixen i que no les accepta".

Aquest "dret a la veritat" que reclama el director d'Arrels té a veure amb la criminalització de la pobresa de què parlava Albert Sales i amb les retòriques de l'exclusió de Dolores Juliano. El relat és important en aquest àmbit de la vulnerabilitat perquè pot generar estigmatització, com en aquest cas.

Segons dades facilitades per la fundació Arrels, a Catalunya s'estima en 53.118 les persones que es troben sense llar, de les quals 2.347 viuen totalment al carrer. A Barcelona, hi ha més de 4.700 persones sense llar, de les quals almenys 1.239 dormien al carrer en ple confinament, el maig de 2020, en una evolució que no ha deixat de créixer des del 2008:

Gràfic 2. Nombre de persones que dormen al carrer a Barcelona (2008-2020)

Font: Fundació Arrels (2021)

Hem de distingir entre tres tipus de persones sense llar, segons l'atenció rebuda per les entitats del sector: les qui ja estan allotjades per una entitat, les qui estan en contacte amb una entitat i les que no tenen contacte amb cap entitat. No cal dir que les últimes són les que es troben en una situació més gran

d'exclusió. Segons Busquets, plantejar-se la participació política en aquest últim col·lectiu és una quimera, perquè es troben en una situació de supervivència. D'altra banda, per poder votar les persones sense llar necessiten estar empadronades. La Fundació Arrels facilita un domicili per poder-se empadronar, la qual cosa dona peu a rebre la targeta censal. En aquests moments, es beneficien d'aquesta intermediació 150 persones sense llar. Quan venen eleccions miren de fer arribar les targetes censals a cadascú, però el nivell de participació és baix.

Ferran Busquets explica per què no vota algú que viu al carrer:

"Hi ha una apatia molt gran cap a la societat i no creuen ja amb els drets. El vot és un dret més i "si m'heu deixat al carrer, doncs, què voleu esperar de mi?". A més, els costa adreçar-se a l'administració (...). Considera que no volen saber res de la societat perquè la societat els ha fallat."

En contrapartida, està sorgint un sindicat de persones sense llar a Barcelona (Sindicat Sense Llar Barcelona), impulsat per una persona amb llar i amb persones sense llar de l'entorn de la Fundació Arrels. El director d'aquesta entitat apunta, però, que és molt difícil que aquests espais arribin a tenir forma pròpia:

"A vegades, ho comparem amb el Sindicat de Llogateres o amb la PAH, però no hem d'oblidar que la gent que ha tingut una hipoteca, que vol dir que són persones més formades, amb més capacitat de discurs; el mateix amb el Sindicat de Llogateres, són persones que tenen un lloguer, que ens pot semblar una cosa normal, però per a certes persones pot semblar una utopia."

Per aquest motiu, Ferran Busquets afirma que cal un acompanyament més fort en el cas de les persones sense llar. Des de la Fundació Arrels intenten empoderar-los, formant-los en el coneixement dels seus drets i el reconeixement de les seves necessitats i promovent que participin en el seu entorn. Així, a la comissió directiva de l'entitat s'integren dues persones sense llar que ja estan allotjades per l'entitat i que aporten la seva visió, amb vot i veu com els altres. Així implica un exercici de desempoderament de la resta de membres de la comissió, tal com observa el director, en el sentit que els professionals que ocupen càrrecs directius han de fer un esforç de fer-se entendre i escoltar les persones sense llar per poder incorporar la seva veu i experiència, en definitiva, es tracta que cedeixin poder per empoderar aquests últims. Les persones ateses per Arrels que participen en aquesta comissió, en fan una valoració positiva i se senten com un més dins de la comissió. Un repte pendent és que aquestes persones siguin escollides per les persones sense sostre ateses a la fundació.

2.5 Participació ciutadana oberta a la infància i a l'adolescència?

Segons Araceli Lázaro (2014), la Convenció sobre els Drets de l'Infant de les Nacions Unides de 1989 comporta un salt conceptual respecte a la Declaració de 1959. Suposa "passar del concepte d'infant com a objecte de protecció, com el defineix la declaració, al d'infant com a subjecte de drets, com reclama la Convenció, i obre la porta a poder incloure la infància al concepte de ciutadania". El primer afecta, sobretot, a la infància maltractada, el segon, a tota la infància.

Així, junt amb els drets de protecció àmpliament desenvolupats durant la dècada dels 90, més recentment s'han plantejat els de promoció i participació de la infància.

A nivell de cronologia, l'autora estableix les següents fites:

- Del 1990 a 2005. El desenvolupament creixent de normatives, els recursos, els protocols i els instruments de protecció a la infància.
- Del 2005 a l'actualitat. El camí vers les polítiques integrals basades en la Convenció.
- El 2006. La creació de l'Observatori dels Drets de la Infància.
- Del 2010 al 2013. El desenvolupament d'un pla d'atenció integral per a la infància i l'adolescència.
- El 2010. L'aprovació de la Llei dels Drets i les Oportunitats en la infància i l'adolescència de Catalunya.
- El 2013. La signatura del Pacte nacional per la infància a Catalunya.
- El 2013. El Decret de creació dels consells de participació territorial i del Consell Nacional dels Infants i els Adolescents de Catalunya.

Per als nostres propòsits són d'especial interès els quatre últims ítems.

El Pacte Nacional per la Infància a Catalunya cita l'expert en participació infantil, Roger Hart:

"La participació és el dret fonamental de la ciutadania, lligat generalment al procés de compartir les decisions que afecten la vida de la comunitat en la qual un viu. És el mitjà pel qual funcionen les democràcies i és un indicador per mesurar el nivell de democràcia d'un grup, població o país determinat."

Però fixem-nos que, en declarar aquest principi de la participació aplicada als infants, es posa en evidència una mancança: el fet que els infants són considerats " propietat dels seus progenitors " i persones sense responsabilitat o amb responsabilitat potencial, com es dedueix de: "La participació activa dels infants i adolescents en tots els àmbits de la vida és el primer pas necessari perquè aquests assumeixin la seva responsabilitat social".

Ara bé, es parteix d'un seguit d'experiències educatives comunitàries, que l'autora posa en valor:

- Els consells escolars.
- Els camins escolars.
- L'escoltisme i els esplais.
- Els projectes de ciutats educadores i ciutats amigues de la infància d'UNICEF.

I des de finals dels 90 i principis de segle XXI, comencen a haver-hi estructures de l'administració destinades a la participació de la infància:

- Els consells locals d'infància.
- Les audiències públiques.

i culminen el 2013 amb l'aprovació del Decret 200/2013, de 23 de juliol, dels consells de participació territorial i nacional dels infants i els adolescents de Catalunya. Es crea el Consell Nacional de la Infància i l'Adolescència de Catalunya (CNIAC), com a òrgan consultiu i espai de participació de la infància en les polítiques públiques.

Araceli Lázaro expressava, emperò, el 2014 el dèficit en participació infantil del que es partia llavors, a nivell d'estructures de participació infantil, "i també de les dificultats derivades del pes i el poder històric de l'adultisme i del paternalisme" i reclamava un "canvi de mirada dels adults". Comminava a potenciar l'associacionisme infantil i adolescent, així com valorar les bones pràctiques acumulades. "Passar de la protecció a la responsabilització esdevé, doncs, un camí necessari en el desenvolupament del Consell", conclouia l'autora.

Consultat sobre si hi ha hagut avenços des de l'aprovació del Pacte Nacional per la Infància a Catalunya i la creació del CNIAC, l'expert en participació infantil i juvenil de la Fundesplai, José Antonio Ruiz, respon que "a nivell de discurs, la participació dels infants està assumida a totes les administracions, però falta passar a l'acció", malgrat que hi continua havent bones experiències locals o certes iniciatives com ara la Plataforma d'Infància de Catalunya (PINCAT), que té un projecte de participació en la governança de les entitats, o les comissions d'infants dels menjadors o dels esplais, on es fa cocreació i treball des de l'infant. El seu balanç és contundent: "es vulnera el dret de participació política dels infants; encara que hi hagi cada cop més consells, és "escaparatisme" pur i dur". En el fons, és un problema de poder perquè "l'adult al final té por de perdre el seu poder perquè tenir ciutadans i ciutadanes petites vol dir haver-t'hi d'entendre", afirma Ruiz.

D'altra banda, la participació institucional, a través dels partits polítics, o fins ciutadana, on els adults continuen marcant la pauta, és vista pels joves i infants des de la llunyania. En canvi, han adoptat massivament les xarxes socials

"Perquè n'han fet el seu espai, perquè no tenen l'adult, perquè senten que poden dir des del seu llenguatge i és un espai propi. Des

d'aquest espai, promouen campanyes, com ara la protesta pel tancament dels locals d'oci durant la pandèmia”.

Finalment, José Antonio Ruiz planteja un seguit de propostes per avançar:

- Dret a vot a partir dels 16 anys.
- Taules ciutadanes des de la mirada dels infants.
- Foment de l'associacionisme juvenil, mirant d'agilitar els tràmits burocràtics per associar-se.
- Formar els infants en habilitats socials (parlar en públic, etc.).
- Treballar des dels espais naturals: escoles, instituts, espais, etc.
- Pla de participació infantil preceptiu per a qualsevol projecte relacionat amb la infància.
- Potenciar el voluntariat juvenil i mirar d'ampliar-lo als menors de 16 anys.

Cal dir que la primera d'aquestes propostes, el vot des dels 16 anys és producte d'una reflexió i un debat de llarga trajectòria a casa nostra. Des del Consell Nacional de Joventut de Catalunya, s'ha donat suport en diferents ocasions a aquesta demanda. Sense anar més lluny, el passat 23 de gener de 2020, Jovent Republicà va presentar una proposició de reforma de la Llei Orgànica de Règim Electoral General (LOREG), a favor de rebaixar l'edat mínima per votar als 16 anys. Des de l'esmentat Consell s'entén la participació com un dret inalienable de qualsevol persona, independentment de la seva edat; i la rebaixa de l'edat mínima per participar a les eleccions com un pas més per avançar cap a la plena participació infantil i juvenil.

2.6. Barreres en la participació política de la gent gran

Segons la síntesi que en fa Josep Carné, president de la Federació d'Associacions de Gent Gran de Catalunya (FATEC), els factors de vulnerabilitat de la gent gran tenen a veure amb:

- a. la seva sensibilitat a les crisis econòmiques, entre els efectes de les quals hi hauria la pobresa i, específicament la pobresa energètica, que en el cas de la gent gran es veu accentuada per:
- b. la solitud i,
- c. la seva vulnerabilitat a la malaltia.

Montserrat Falguera, presidenta de la Federació d'Entitats d'Assistència a la Gent Gran (FEATE) hi afegeix que la societat en general no contempla aquestes etapes de la vida en què la malaltia, l'envelliment i la mort són més presents. El nivell de participació electoral de la gent gran ha estat tradicionalment alt al nostre país. Segons les dades del CEO (2020), l'abstenció de les persones més grans de 65 anys estava lleugerament per sota dels grups d'edat més joves (5,8% dels més grans de 65 o més anys pensaven no votar per un 6,2 dels qui pensaven

abstenir-se i tenien entre 18 i 25 anys³). Josep Carné considera que això es produeix per dues raons: "perquè van viure la dictadura i no es podia votar, i perquè intenten que els seus descendents tinguin un futur millor". Segurament aquestes raons produeixen una sobrep participació de la gent gran activa, que es veuria neutralitzada en part per aquells ancians amb problemes de salut greus que, com veurem més endavant, presenten un índex d'abstenció electoral molt més gran.

Ara bé, quan parlem de gent gran, hem de tenir en compte, precisament, la seva heterogeneïtat: no és el mateix una persona acabada de jubilar que una persona de més edat. Carné en distingeix tres tipus: "els grans joves, acabats de jubilar; els grans clàssics, que fan activitats; i els grans grans, que només la preocupa la dependència i mantenir una salut digna". La participació per a l'última d'aquestes categories va ser bastant menor en les eleccions al Parlament del 14 de febrer d'enguany, segons el testimoni de Montserrat Falguera, presidenta de FEATE:

"Les últimes eleccions [en plena pandèmia] van ser un desastre. La gent tenia por i no va sortir a votar. Nosaltres ho teníem malament a nivell de logística per garantir la desinfecció dels qui sortien. Vam demanar un punt de votació per a la residència a la Generalitat, però van dir que la normativa no ho permetia".

Aquí es constata que els suports que requereix molta gent gran per anar a votar són assumits per les entitats socials o per les famílies, davant la desatenció per part de l'Administració.

També qüestionava l'operatiu muntat per la Generalitat per a les eleccions Vicente Botella, president de la Unió de Petites i Mitjanes Residències (UPIMIR), observant que els centres no havien rebut ni paperetes de vot, ni mascaretes amb antelació.

Pel que fa al poder d'interlocució i de fer lobby en relació amb els partits polítics és, segons les organitzacions consultades, bastant limitat. Així, malgrat que la federació que representa la majoria de casals d'avis catalans, la FATEC, va fer una ronda de reunions amb els partits polítics de cara al 14F, exposant-los la seva agenda, es mostren descontents respecte als resultats obtinguts: "ens senten, però no ens escolten", resumeix el president de FATEC. Una conclusió similar treu Montserrat Falguera de dues compareixences al Parlament davant d'una comissió de gent gran, on van tenir la sensació d'haver de repetir les mateixes coses i, doncs, d'haver perdut el temps. Ara bé, això no té com a conseqüència una dimissió en la participació política de la gent gran, sinó al contrari, els fa més conscients de la importància de tenir veu, en especial per a la gent gran més activa. En Josep Carné és ben explícit: "la societat no es pot permetre el luxe de prescindir de l'experiència que nosaltres tenim, encara tenim molt a fer,

3 Sense els casos perduts (respostes No sap o No contesta), aquestes xifres significarien el 8,4 % i el 9,5 % d'abstenció per a gent gran i per a joves, respectivament.

a dir, i a ensenyar el que ens ha donat la vida". Entre les propostes que provenen d'aquesta entitat hi ha:

- Creació d'una Direcció General de la Gent Gran.
- Creació de regidories de la gent gran en l'àmbit municipal.
- Accions de suport i formació sobre noves tecnologies de la informació.

Per la seva part, la presidenta de la FEATE reivindica que l'Administració s'escolti la gent gran "que encara té veu", en referència als agrupats dins la FATEC, perquè "la gent que està en residències o bé té problemes cognitius o bé es troba cansada". Tot i que no renunciïn a democratitzar les seves entitats, obrint espais directius a professionals, residents, familiars i voluntariat, es van trobar que per muntar un grup motor, no van trobar ni una sola persona gran interessada.

Pel que fa a la participació ciutadana, hi prenen part, sobretot, la gent gran més activa. D'altra banda, el president de la FATEC és membre del Consell de la Gent Gran de Catalunya, però ell situa el principal problema de la participació de les entitats de gent gran en la dificultat de renovar les juntes directives.

Per últim, cal tenir en compte la bretxa digital que pateix bona part de la gent gran. Segons dades de l'INE⁴, només el 41,2% de les llars encapçalades per persones de més de 65 anys a Catalunya disposen d'ordinador a casa, xifra que en el cas de l'Estat Espanyol disminueix fins al 19,5% en les llars amb persones més grans de 80 anys. Això s'ha posat de manifest durant la pandèmia i la digitalització de les trobades, que ha fet que una part notable de la gent gran n'hagi quedat exclosa. Això afecta també la relació amb l'administració, que cada vegada més passa per mitjans telemàtics.

⁴ Encuesta sobre equipamiento y uso de tecnologías de la información y comunicación en los hogares (2012)

Conclusions

Podem observar la participació política de les persones en situació de vulnerabilitat com un senyal de salut democràtica i d'inclusió del nostre sistema social i polític. Com mostra el quadre sinòptic 1, aquest no surt especialment ben parat de la prova, si atenem al reconeixement de drets polítics d'aquests col·lectius. Si bé tenen completament reconeguts els drets polítics -en igualtat amb la ciutadania de ple dret- les persones grans i, des del 2017, totes les persones amb discapacitat, incloses les persones amb discapacitat intel·lectual, fins aquella data excloses del dret de sufragi, i també les persones privades de llibertat; estan fora del sistema polític formal, per així dir-ho, els infants i els joves fins als 18 anys, les persones estrangeres de fora de la Unió Europea, amb comptades excepcions, i les persones sense llar, llevat de les que estan en contacte amb entitats de suport que els faciliten l'accés al vot. Ara bé, tan significativa és la limitació dels drets polítics en aquests col·lectius, com la limitació en el seu exercici per part de les persones en situació vulnerable que els tenen reconeguts. En particular, les persones que es troben en situació de reclusió i les persones sense sostre van a votar en un percentatge molt baix, de l'ordre del 7,7% els primers i bastant per sota els segons, en les eleccions al Parlament d'enguany.

Com a resultat d'aquesta limitació dels drets polítics i de la dificultat d'exercir-los en segons quines situacions, ens trobem amb una població exclosa del sistema polític, que participa o gens o poc en eleccions i altres formes de participació. És el cas de les persones amb discapacitat intel·lectual que troben barreres cognitives per poder entendre el mecanisme electoral; dels infants i joves que amb prou feines són consultats de forma vinculant, si més no per qüestions rellevants per a ells i malgrat l'existència d'òrgans consultius; de la gent gran, que pateix aïllament o malalties severes, i, de forma més limitada encara, per a les persones estrangeres en situació administrativa irregular, la major part de les persones privades de llibertat, que han perdut contacte amb l'entorn social, i de les persones sense llar, ocupades a sobreviure.

Amb tot, marcant la frontera de l'exclusió política, hi ha, en primer lloc, les persones amb discapacitat que han votat en les últimes eleccions al Parlament gràcies a la millora del protocol d'accessibilitat, fruit de la col·laboració entre la Generalitat i entitats com Dincat i la Federació ECOM. Si entre les persones amb discapacitat intel·lectual, les mesures de lectura fàcil dels programes i senyalística encara han estat incipients, i la seva participació baixa, des de la segona entitat es valora que ha pogut participar el 90% dels seus associats -persones amb discapacitat física. En segon lloc, els grups d'edat entre 18 i 25 anys i els majors de 65 manifestaven una intenció de no votar relativament baixa, al voltant del 8,4%, segons l'enquesta sociopolítica del CEO d'octubre de 2020. En tercer lloc, estaven cridats a les urnes les persones d'origen no comunitari ja nacionalitzades, una minoria de la immigració estrangera. I en quart i últim lloc, van votar el 14F una petita part de les persones privades de llibertat (7,7 %)

i de les persones sense sostre, aquestes a través d'entitats socials, com la Fundació Arrels.

Hi ha també l'àmbit de la participació ciutadana. Aquí, trobem una diferència notable entre els col·lectius en una situació que hem anomenat de marginació o de risc d'exclusió social i aquells altres que es troben ja en una situació d'exclusió més consolidada. Mentre la participació dels primers (persones amb discapacitat, infància, joventut i gent gran) és notable, la dels segons (persones estrangeres, persones privades de llibertat i persones sense llar) és molt més limitada i, a vegades, testimonial. Ara bé, són justament els primers els més crítics amb la qualitat de la participació en aquest àmbit. En particular, les persones amb discapacitat es queixen de dèficits en l'accessibilitat, de no rebre la informació amb prou antelació i de la no rendició de resultats un cop finalitzats els projectes de les polítiques públiques a les quals s'haurien de vincular els processos i òrgans participatius; per la seva banda, els representants de la gent gran denuncien els efectes de la bretxa digital entre els seus representats i també entre les juntes de casals d'avis. Això no obsta, però, perquè es destaquin experiències de participació reeixides, com ara la incorporació d'infants en comissions d'esplais o dels menjadors escolars, o consells de gent gran o d'infància i joventut especialment potents.

Pel que hem pogut observar en el present estudi, hi ha dos factors que condicionen notablement el reconeixement i l'exercici dels drets polítics: la capacitat organitzativa i de pressió política de cada col·lectiu i el seu nivell de vulnerabilitat o exclusió social.

Pel que fa al que aquí hem anomenat capacitat d'agència, com mostra el quadre sinòptic 1, hi ha nivells organitzatius i de capacitat d'influència política molts diversos entre els diferents sectors. I es constata que, a major capacitat organitzativa i d'influència política, hi ha més disponibilitat de recursos que afavoreixen la participació política del col·lectiu corresponent. Així, segons el nivell d'agència trobaríem tres tipus de col·lectiu en situació vulnerable:

- Col·lectius amb un alt nivell organitzatiu i d'agència. Les persones amb discapacitat i la gent gran són, amb diferència i més els primers que els segons, els més organitzats, amb més mobilització i es mostren capaços de posar en marxa tot un seguit de recursos tant propis com aliens que afavoreixen, en aquest cas, l'exercici de drets polítics, com ara el vot.
- Col·lectius amb un nivell mitjà d'organització i agència. És el cas de les persones privades de llibertat i de les persones sense llar, que compten amb una xarxa d'entitats de suport que fan pressió a l'administració per obtenir més recursos i per millorar les condicions de vida d'aquests col·lectius, la qual cosa afavoreix, indirectament, la participació política.
- Col·lectius amb un nivell baix d'organització i agència. Entre la infància i joventut i entre les persones estrangeres en situació administrativa irregular es dona un nivell baix d'organització amb fins polítics, si més no en termes convencionals. Tot i que no és menyspreable el sector d'entitats

socials que treballen en aquest sector, els drets polítics hi són poc o gens reconeguts, com en el cas dels estrangers de fora de la Unió Europea i els menors de 18 anys.

Per últim, hi ha una certa coincidència entre el nivell d'exclusió i la participació política. Així, els col·lectius que presenten més exclusió social dels estudiats (persones estrangeres en situació irregular, persones privades de llibertat i persones sense llar), que són també els grups que pateixen més estigmatització i segregació social, són els que presenten drets polítics o no reconeguts (cas de les persones estrangeres) o molt poc exercits a la pràctica, cas de les persones privades de llibertat o sense llar. En canvi, escau que hi ha més participació electoral i ciutadana entre els col·lectius socialment més integrats, com és la gent gran i les persones amb discapacitat, amb excepcions com ara la infància i les persones amb discapacitat intel·lectual, tot i que això s'està revertint a poc a poc.

Ara bé, també podem afirmar, complementàriament, que un menor nivell de participació política, sigui electoral o per vies menys convencionals, constitueix una dimensió significativa i consubstancial -juntament amb la precarietat econòmica i l'aïllament social- de l'exclusió social, com el present estudi ha provat de mostrar.

Quadre sinòptic 1 sobre col·lectius en situació vulnerable i participació política

Ítem/Sector	Discapacitat	Infància i joventut	Gent gran
Drets polítics	Subjectes de drets, entre els quals dels drets polítics (Convenció de l'ONU).	Sense vot ni capacitat de decisió fins als 18 anys.	Drets polítics íntegrament reconeguts.
Problemàtica	L'accessibilitat com a requisit. Reconeixement del dret a vot universal (2017), malgrat esmena del PP i reticència d'alguns notaris a l'hora d'avaluar la delegació a una tercera persona en el vot per correu.	Hi ha òrgans de participació (consells), però sense poder decisor. Assumpció ideològica, però no pràctica per part de l'Administració.	La gent gran que viu a casa acostuma a ser bastant activa ("els que encara tenen veu"); en canvi, la gent gran que viu en residències tenen problemes cognitius o manifesten cansament, i participen poc.
Participació electoral	Millora del protocol d'accessibilitat al 14F. Poca presència de persones amb discapacitat intel·lectual a les llistes.	Inexistent fins als 18 anys. Entre 18 i 25 anys, l'índex d'intenció d'abstenció és lleugerament major que la gent gran.	Intenció de vot més alta que les generacions joves. Molta motivació entre els grans joves, contrastada pels que ja declinen anar a votar per motius de salut o aïllament.
Participació ciutadana	Dèficits en accessibilitat, antelació amb què es dona la informació i retorn dels resultats de la participació.	Experiències destacades puntuals des d'entitats i algun ajuntament.	Consells de gent gran a nivell comarcal i nacional. Dificultat de renovació de les juntes. Esforç d'algunes entitats socials que gestionen residències per promoure la participació de famílies i residents. Bretxa digital.
Capacitat d'agència	Alt nivell d'organització i influència.	Baixa, llevat d'iniciatives concretes (Fridays for Future) i a través de xarxes socials.	Notable. Mantenen contactes periòdics amb els partits polítics i participen en comissions d'investigació del Parlament.

Estrangeria	Privació de llibertat	Sense llar
Dret de sufragi limitat a la majoria de nacionalitats, excepte UE i països amb reciprocitat.	Dret de vot reconegut, excepte per al 51 %, per tenir nacionalitat estrangera.	Limitats per la manca de domicili.
Ordre d'expulsió executable en qualsevol moment per a les persones migrades en situació administrativa irregular.	Desconnexió del món extern a la presó (pèrdua de lligams comunitaris).	Persones orientades a la supervivència en el seu dia a dia. Moltes no volen saber res de la societat, perquè consideren que "els ha fallat".
Restringida a qui té la nacionalitat	Participació baixa (7,7 % a les últimes eleccions al Parlament del 14 de febrer de 2021)	Índex de participació molt baix.
Molt per sota de l'índex de població estrangera.	Sobretot per part de persones en 3r grau en voluntariat i treballs en benefici de la comunitat. Model de participació i convivència en el dia a dia de la presó.	Vinculada a l'obertura d'espais de participació a les entitats de suport.
Baix nivell d'organització i agència.	Practicada per entitats del tercer sector (Taula de Participació Social). Sense entitats de persones privades de llibertat.	Exercida per entitats de suport, tot i l'intent de creació d'un sindicat de persones sense llar.

Recomanacions

Si, com hem vist, la participació política és un factor d'inclusió social, d'igual manera que la manca en el reconeixement i exercici dels drets polítics és un senyal inequívoc d'exclusió social, aleshores una primera recomanació general que ve avalada pel present estudi és que l'extensió de la participació a nous col·lectius suposa, a més d'un enfortiment de la democràcia, un major nivell d'inclusió d'aquestes persones en risc d'exclusió o directament exclosos. Ras i curt, a més democràcia, més cohesió social.

Aquesta proposta bàsica d'estendre la participació en el sistema democràtic a tots els sectors, incloent-hi els més vulnerables, concerneix, en primer lloc, a l'administració, però també al sector de les persones en situació de vulnerabilitat -entitats i individus- i, en general, al conjunt de la ciutadania.

Correspon, així, a l'Estat habilitar els recursos necessaris perquè les persones que es troben en una situació de *handicap* puguin exercir els seus drets polítics amb tota garantia, de manera que esdevinguin, *de facto*, ciutadanes de ple dret. En el cas de les persones amb discapacitat, això es tradueix en garantir l'accessibilitat arquitectònica i comunicativa que situï aquestes persones en igualtat de condicions que la resta de la ciutadania. En el cas de les persones en situació irregular administrativa i dels joves entre 16 i 18 anys, es tracta de concedir-los els drets polítics, a més de comptar amb ells per a les convocatòries de participació ciutadana. Finalment, en el cas dels altres col·lectius més exclosos (persones privades de llibertat o sense llar), cal que l'administració faciliti l'accés a recursos com ara l'habitatge, que són bàsics per sentir-se part de la comunitat i així estar en condicions de prendre part de la gestió dels seus afers públics. I encara és convenient un esforç suplementari per a què ni els infants, ni la gent gran, especialment la que viu en residències, es quedi exclosa de la participació política, en la mesura de les seves possibilitats.

Ara bé, amb els recursos que l'administració ha de posar a disposició dels col·lectius, no n'hi ha prou. Cal que les persones en situació vulnerable es conscienciïn de la importància de la seva participació política. Aquí la sensibilització i la formació necessiten d'un esforç que provingui de les diferents organitzacions i de les pròpies persones interessades. Per exemple, en el cas de les persones amb discapacitat, poden ser les entitats -amb recursos de nou facilitats per l'administració- qui organitzin aquestes accions; però en el cas de la infància, cal aprofitar els recursos institucionals, com la formació reglada, per incloure al currículum educació en habilitats socials i en valors. I encara la formació és necessària per a la gent gran per superar el desavantatge amb el qual parteixen respecte a coneixement de les noves tecnologies de la informació on, de nou, la Generalitat hi té molt a dir, segurament en col·laboració amb els casals d'avis i les residències.

En el cas de les persones en situació de màxima vulnerabilitat (persones sense llar o privades de llibertat), el paper del tercer sector i de la comunitat és especialment clau perquè la participació política es produeix com un resultat

indirecte de la represa de vincles socials amb l'entorn i de l'accés a recursos bàsics com l'habitatge, la feina o, perquè no, el camp del voluntariat, on la persona pot sentir-se que aporta i, per tant, adoptar una identitat activa.

Ara bé, administració, entitats i persones excloses o en risc d'exclusió no reeixiran en la seva comesa d'incorporar-se en la comunitat política, si el conjunt de la societat -de la ciutadania de ple dret- no canvia la seva mirada cap a aquests col·lectius. L'exclusió comença per, o si més no es reforça, amb l'estigmatització. En aquest sentit, cal trencar amb els prejudicis que fan que es vegi una persona amb discapacitat intel·lectual, un infant o una persona gran en una residència com a no aptes per a la participació política; així com convé superar les retòriques de l'exclusió que expulsen simbòlicament del *nosaltres* i, per tant, del *demos*, les persones estrangeres en situació irregular, les persones privades de llibertat i les persones sense llar. Ens hi va la qualitat de la democràcia, però sobretot, la cohesió de la nostra societat.

Quadre sinòptic 2. Propostes sobre vulnerabilitat i participació política fetes des de les entitats socials

Ítem/ Sector	Discapacitat	Estrangeria	Privació de llibertat	Sense llar	Infància i joventut	Cent gran
Propostes participació	<ul style="list-style-type: none"> • Cal garantir l'accessibilitat a la informació. • Cal promoure una reflexió sobre la política [entre les persones amb discapacitat intel·lectual]. • Participació en la diagnosi, disseny i avaluació de les polítiques públiques per part de les persones amb discapacitat, les famílies i les seves entitats. • Formació a persones amb discapacitat intel·lectual per a la participació política (des de les entitats). 	<ul style="list-style-type: none"> • Formació de líders interculturals per augmentar la visibilitat i representativitat dels col·lectius culturalment diversos en espais de poder. • Escola d'interculturalitat i observatori (Pacte Nacional per la Interculturalitat). • Sortir de la segregació per grups ètnics en les polítiques públiques. 	<ul style="list-style-type: none"> • Treball amb les famílies. • Política d'habitatge i continuïtat del suport psicològic, si escau, durant la desinstitucionalització. • Foment del lleure i el voluntariat com a formes d'inclusió social que afavoreixen la participació política. 	<ul style="list-style-type: none"> • Promoure la participació política "amb calma", com el resultat d'un procés d'inclusió social. • Fomentar la transparència de les entitats cap a dins, com a pas previ per empoderar les persones usuàries (sense llar) 	<ul style="list-style-type: none"> • Dret de vot a partir dels 16 anys. • Fomentar l'associacionisme infantil i juvenil. • Taules ciutadanes des de la mirada dels infants. • Formació en habilitats socials. • Treballar des dels espais naturals: escoles, espais... • Pla de participació infantil preceptiu per a qualsevol projecte relacionat amb la infància. • Potenciar el voluntariat juvenil i ampliar-lo pels menors de 16 anys. 	<ul style="list-style-type: none"> • Direcció General de la Gent Gran i regidories de la gent gran. • Facilitar l'accés a internet i a les noves tecnologies (bretxa digital).

Bibliografia

- Brugué, Quim et al. (2013). *Informe sobre la integració de les persones immigrades a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Brugué, Quim; Pindado, Fernando i Rebollo, Oscar (2015). *Democràcia local en temps d'incertesa*. Barcelona: Associació Catalana de Municipis.
- Cabrera, Pedro José (2007), "Exclusión social: contextos para un concepto". *A Revista de Treball Social*, n. 180, pàgines 9-21. Barcelona: Col·legi oficial de Diplomats en Treball Social i Assistents socials de Catalunya.
- Carrasco, Sílvia -dra- (2007). *Informe sobre immigració i participació social a Catalunya des de les pràctiques locals*. Barcelona: Institut d'Infància i Món Urbà.
- Castel, Robert (1997). *La metamorfosi de la cuestión social. Una crónica del salariado*. Buenos Aires: Paidós.
- Centre d'Estudis d'Opinió (2020). *Enquesta sociopolítica 2020*. Taules estadístiques. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Domènech, Miquel -coordinador- (2017). *Recomanacions per a una participació inclusiva i diversa*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona i Universitat Autònoma de Barcelona.
- Fundació Arrels (2021). *Persones sense llar. La problemàtica a Catalunya*. Accés 7 de maig de 2021. <https://www.arrelsfundacio.org/persones-sense-llar/problematica/catalunya/>
- García, Gustavo (2007), "Ser o estar: esa es la cuestión". *A Revista de Treball Social*, n. 180, pàgines 22-32. Barcelona: Col·legi oficial de Diplomats en Treball Social i Assistents socials de Catalunya.
- Generalitat de Catalunya (2019). *Pacte Nacional per a la Interculturalitat. Document marc per al procés participatiu*. Accés 12 de maig de 2021 https://participa.gencat.cat/uploads/decidim/attachment/file/1115/2019_10_10_Document_1_PNI_-_v2.pdf
- Iturbe, Núria i Martínez, Ana (2017). *L'acompanyament post penitenciari professional: una eina de suport per al retorn a la comunitat*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.
- Juliano, Dolores (2003) "Cultura y exclusión. Polémica teórica." *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia* [en línia], Núm.19,p.55-67. <http://www.raco.cat/index.php/QuadernsICA/article/view/95560>
- La República (2019). *El sector català de la discapacitat reclama igualtat de condicions per votar de cara a les properes eleccions*. Accés 22 de maig de 2021. <https://www.larepublica.cat/minut-a-minut/el-sector-catala-de-la-discapacitat-reclama-igualtat-de-condicions-per-votar-de-cara-a-les-properes-eleccions/>
- Laparra, Miguel et al. (2007). "Una propuesta de consenso sobre el concepto de exclusión. Implicaciones metodológicas". *Revista Tercer Sector* (5).

- Lázaro Aparicio, Araceli (2014). La participació política de la infància a Catalunya: el Consell Nacional dels Infants i els Adolescents. *Inf@ncia* (77).
- Moldes, Aleix (2021). "On vota un sensesostre?". *Ara*, 14 de febrer.
- Pastor, Enrique (2013). "Ciudadanía y participación en contextos de fractura y exclusión social". *Pedagogía social. Revista interuniversitaria*, 22, pp. 91-103.
- Pie, Asun i Planella, Jordi (2012). Anàlisi sociohistòrica de la diversitat funcional: militància i participació en les polítiques socials. A XX Jornades d'història de l'educació: cohesió social i educació. Andorra, pp. 267.281.
- Sales, Albert (2014). *El delito de ser pobre. Una gestión neoliberal de la marginalidad*. Barcelona: Icaria.
- Spora (2019). *Avaluació del programa Democràcia Activa. Informe de resultats*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Wikimedia Foundation (2021). *Wikipedia. Llei orgànica de drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social*. Accés 12 de maig https://ca.wikipedia.org/wiki/Llei_Orgànica_sobre_Drets_i_Llibertats_dels_Estrangers_a_Espanya_i_la_seva_Integració_Social

DARRERS NÚMEROS PUBLICATS:

- 61 - **Fronteres de paper:** la irregularitat administrativa i la invisibilització de les persones (abril 2021)
- 60 - **La soledat no desitjada durant la vellesa, un fenomen social** (setembre 2020)
- 59 - **Justícia restaurativa.** Una resposta al conflicte més humana, inclusiva i transformadora (febrer de 2020)
- 58 - **L'LGBTI-fòbia entre infants i adolescents.** Una problemàtica social a resoldre (novembre de 2019)
- 57 - **El sistema de pensions a Espanya.** Les febleses d'un model que urgeix una solució duradora (desembre de 2018)
- 56 - **Monoparentalitat femenina i pobresa. Gènere, soledat i conciliació, l'arrel del problema** (octubre 2018)
- 55 - **El preu de l'energia, factor clau en l'augment de la pobresa energètica** (febrer 2018)
- 54 - **Ocupació de qualitat:** resposta al fenomen dels treballadors i treballadores pobres (desembre 2017)
- 53 - **Els habitatges buits dels bancs.** Una oportunitat perduda per ampliar el parc d'habitatge social? (juliol 2017)
- 52 - **Escolteu-me!** L'Atenció Centrada en la Persona en el suport al procés d'envelliment (maig 2017)
- 51 - **L'atenció en salut mental dels infants i adolescents.** Noves respostes per afrontar un repte creixent (febrer 2017)
- 50 - **La precarietat laboral juvenil a Catalunya.** Una realitat incòmode (desembre 2016)
- 49 - **La millora dels Serveis Socials Bàsics a Catalunya.** Una proposta des del Tercer Sector Social (octubre 2016)
- 48 - **Cap a un Salari Mínim Digne.** Una reforma necessària per reduir les desigualtats socials a Catalunya (juliol 2016)
- 47 - **Maltractaments a les persones grans.** Una realitat oculta que exigeix respostes (maig 2016)
- 46 - **La feminització de la pobresa.** Reivindicant una mirada de gènere (març 2016)
- 45 - **La contribució del Tercer Sector al lloguer social** (gener 2016)
- 44 - **La reinserció postpenitenciària.** Una terra de ningú (juliol 2015)
- 43 - **Cap a una atenció integrada social i sanitària.** Per una nou model centrat en les persones (maig 2015)
- 42 - **Dignificar i defensar el dret a l'alimentació.** Promovent l'atenció integral i l'autonomia de les persones (març 2015)
- 41 - **Joves extutelats.** El repte d'emancipar-se avui (gener 2015)

Barcelona, juny de 2021

Dipòsit legal: B 11359-2021

Edita: Taula d'entitats del Tercer
Sector Social de Catalunya

Taula d'entitats
del Tercer Sector Social
de Catalunya

Rocafort 242 bis 2n
08029 Barcelona
T 93 310 57 07
www.tercersector.cat

En col·laboració amb:

ara.cat

Ateneu Barcelonès
ABCDEFGHIJK
LMNOPQRSTU
VWXYZ

En conveni amb:

Generalitat de Catalunya
**Departament de Treball,
Afers Socials i Famílies**

**Diputació
Barcelona**

Ajuntament de
Barcelona

